

אוצרות אורייתא

מהגאון רבי חיים שמרלר שליט"א

ראש ישיבת חיי תורה

פרשת בלק

לברכה ולא לקללה, לא יפתח פה לשטן

לא יפתח פה לשטן ❖ אי הוי אותו בכלל 'ברית כרותה' ❖ פתיחת פה לשטן כשאינו אומרו בלשון על עצמו ❖ אם מותר לקלל כשבלבו מתכוין לברך ❖ הרי דברים שבלב אינם דברים ❖ קללת צדיק בלא כוונה לאדם מסוים ❖ האם מותר לקלל מחלל שבת ❖ בטעם איסור לקלל ❖ מקלל טריפה או היוצא ליהרג ❖ שיטת המנ"ח דאסור לקלל רשע ❖ חילונים בזמנינו מה דינם ❖ קללה ימח שמו ❖ האיך קילל אלישע את הנערים ❖ מי שפרע לחוזר ממקח ❖ למה יאמר כנגד נראה לי בבית ולא נגע ❖ למה כותבין בכתובה לחודש ולא לירח ❖ הנוסח של צוואת שכיב מרע ❖ להדגים על עצמו דבר רע ❖ עטיפה כעטיפת אבל ❖ קניית קבר בעודו בחיים ❖ אם מותר לעשות ביטוח חיים משום ברית כרותה ❖ האם יש בזה חסרון באמונה ❖ אם יש בזה דין ירושה ❖ אי יש בזה משום מקדים פורענותא ❖ קילל והזיק אם חייב בתשלומין ❖ לברכה ולא לקללה

מָה אָקַב לֹא קָבַח קָל וּמָה אָזְעַם לֹא זָעַם ה' (כ"גה).

הנה מצינו בפרשתן מה הוא כח הפה, הרבה דמים השקיע בלק כדי לגרום קללה לישראל ח"ו על ידי בלעם, ויש לבאר מה כח יש לאדם בפיו אשר יוכל לקלל ח"ו את השני, ודומיא לזה מצינו גבי עין הרע וכדומה שיש כח רוחני לאדם להזיק במבט עינו וכאשר דיברנו מזה במקום אחר (עי' אוצרות אורייתא ח"א פרשת בלק).

החינוך (מצוה רל"א) מבאר כח הפה של אדם שאמרו (במ"ק י"ח ע"א) ברית כרותה לשפתיים, כי בהיות הנפש המדברת שבאדם חלק עליוני, וככתוב ויפח באפיו נשמת חיים, ותרגם אונקלוס "לרוח ממללא", נתן בה כח רב לפעול אפילו במה שהוא חוץ ממנה, ע"כ. ואמנם מה שקשה הרי אם לא מגיע קללה לאדם האיך יקולל, כתב באור החיים הק' כי עיקר הדבר הוא, לפי שמדתו יתברך להאריך אפו לעוברי רצונו בין לצדיק כשיחטא בין לרשע הגם שירצה לחטוא, ומדה זו היא אחת מי"ג מדות רחמים שנאמרו למשה, ונוהגת תמיד זולת בעת אשר יזעום ה', דכתיב כי רגע באפו, אז מתגברים הדינים על הנתבע במשפט באותו זמן ולא תתנהג מדה זו של ארך אפים, וכמו כן כשיקלל אדם את חברו, תסובב הקללה שעונותיו אשר ה' מאריך לו אפו עליהם, ימהר ליפרע ממנו, אבל אם אין לו עון, לא תועיל קללת המקלל כלום.

לא יפתח פה לשטן

והנה איתא בחז"ל דכח הפה שיש לאדם הוא גם על עצמו ולא רק על אחרים, בגמ' ברכות (יט ע"א) אמרינן באבל שהוא יושב ודומם והם עומדים ומתפללין, והוא עומד ומצדיק עליו את הדין ואומר רבון העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני א' מני אלף וכו', אמר אביי לא מבעי ליה לאינש למימר הכי, דארשב"ל וכן תנא משמיה דר' יוסי, לעולם אל יפתח

אוצרות לברכה ולא לקללה, לא יפתח פה לשטן אורייתא

אדם פיו לשטן, ואמר רב יוסף מאי קראה, שנא' כמעט כסדום היינו, ועל זה אמר להם נביא שמעו דבר ה' קציני סדום ע"כ. היינו שכבר קראם קציני סדום, וילפינן מהכא שאסור לאדם לפתוח פיו לשטן, וראה ברמ"א (יו"ד סי' שע"ו ס"ב) לא יאמר אדם לא נפרעתי כפי מעשי או כיוצא באלו שאל יפתח פיו לשטן.

עוד בברכות (ס' ע"א) ת"ר הנכנס לבית המרחץ, אומר יה"ר מלפניך ה' אלקי שתצילני מזה ומכיוצא בו ואל יארע בי דבר קלקלה ועון, ותהא מיתתי כפרתי לכל עוונותי, אמר אביי לא לימא אינש הכי דלא ליפתח פומיה לשטן, דאמר ר"ל וכן תנא משמיה דר' יוסי לעולם אל יפתח אדם פה לשטן, וראה במהרש"א (ח"א ד"ה ואל יארע) דהחשש הוא משום שבבית המרחץ אדם ערום מן המצוות יעו"ש. ואמנם המהרש"א כתב שם דהקפידא היא על מה שאמר ואם יארע וכו', אבל תפילה בודאי שמותר להתפלל שלא יארע דבר רע, וכאשר מצינו הרבה בנוסח התפילות.

אז הוי אותו כלל דברית כרותה

וכן בברכות (נ"ה ב') האי מאן דחליש, יומא קמא לא לגלי כי היכי דלא ליתרע מזליה, וכתב המהרש"א נראה שהוא משום אל יפתח אדם פיו לשטן, וע"כ יומא קמא דעדיין לא נתחזק החולי בו, לא ליגלי כי היכי דלא יפתח פיו לשטן להזיקו בדיבורו, ובנדריים (מ' א') איתא רבא יומא קדמא דחליש אמר להו לא תגלו לאיניש, דלא ליתרע מזלי, וכתב המהרש"א כענין שאמרו במו"ק ברית כרותה לשפתים ואל יפתח אדם פיו לשטן לומר שהוא חולה ע"ש. ולכאורה נראה היה דשני הדברים ברית כרותה, ואל יפתח פה, הם חדא, אמנם יש לחלק דבברכות הרי שמירי בחולה עצמו, ועליו הקפידא שלא יוציא מפיו שהוא חולה, ממילא נופל שפיר הענין דאל יפתח פה לשטן, אבל בנדריים שרבא עצמו לא הוציא מפיו ורק ציוה שהאחרים לא יפרסמו שהוא חולה, שם מכיון שאנשים מדברים אפשר דנכנס להגדרה אחרת דברית כרותה.

וראיתי בספר מגדים חדשים (מו"ק ח"י) שציינן למהראנ"ח ז"ל בספר אמרי שפר (פ' עקב דף פ"ז ע"ד) שכתב לחלק בין אל יפתח פיו לשטן ובין ברית כרותה לשפתים, והוא דאל יפתח אדם פיו לשטן לא נאמר אלא כשאומר הדבר ההוא לאמת ואינו מכווין בו היפך מה שמוציא בשפתיו, כההיא דכתובות (ח' ב') דרבים שתו רבים ישתו שהוא רוצה לומר שישתו, וכן בההיא דברכות (יט א') רבש"ע הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני, דמשמע הפרע ממני, אבל פי' ברית כרותה לשפתים ר"ל כל מה שיצא משפתיו אעפ"י שלא תהיה כוונתו למה שאמר, יתקיים, כההיא דנשתחוה ונשובה שאברהם אע"ה לא היה יודע שיצחק עתיד לשוב והיה חושב שישחט, ורק לנעריו אמר כן שלא לאמת, ואעפ"י כ' אסתיעא מילתא דחזרו שניהם.

פתיחת פה לשטן כשאינו אומרו בלשון על עצמו

והן אמת דמשמע בכמה מקומות דאם אין אומרים את הקללה בלשון שמשמע על עצמו רק בלשון שמשמע על אדם אחר אין בזה משום פותח פה לשטן, דמצינו בכמה מקומות

אורייתא
פרשת בלק
אוצרות

בש"ס דגם בדיבור כשאמרו חכמינו ז"ל איזה דבר של מיתה וכדומה לא אמרוהו באופן דלשון עצמי כי אם בגוף שלישי, כאומר על אחר, ביומא (ל"ט ב') שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם בשנה זו "הוא" מת ולא אמר "אני" מת. וכן בפסחים (סט א') שרבי אליעזר אמר לרבי עקיבא, בשחיטה השבתני בשחיטה תהא "מיתתו" ולא אמר "מיתתך" וכל כדומה לזה כמה פעמים. כמו כן יעו' ביומא (פ"ז) דרב ורבא כשהיו יוצאין לב"ד היו אומרים על עצמם בלשון הזה, "בצבו נפשא לקטלא נפק", פירוש, ברצון עצמו הוא הולך לקראת המות, כן היו אומרים ומתכוונים על עצמם, משום דאם יטעו בדין הרי שישאו בעונש. ובכל אופן י"ל דבאופן כזה שאינו אומרו בלשון שמשתמע על עצמו אין בזה משום פותח פה לשטן, ובכל אופן על עצמו ובלשון שמשתמע על עצמו אסור. וכן במה שאמרה רחל ליעקב (בראשית פ"א א' ב') ותאמר אל יעקב הבה לי בנים, ואם אין, מתה אנכי, ויחר אף יעקב ברחל כתב באור החיים הקדוש שמה שכעס יעקב על רחל הוא משום שהוציאה מפיה דבר קללה שאמרה מתה אנכי, ודברי הצדיקים אפילו בסדר זה עושה רושם, וצא ולמד ממה שקילל הוא על תנאי לזה חרה אפו, יעו"ש.

אם מותר לקלל כשבלבו מתכוין לברך

לכאורה מזה שאמרו אל יפתח "פה" לשטן, וברית כרותה ל"שפתיים", משמע דעצם הוצאת הדיבור היא הגורמת ולא המחשבה שבלב ודברים שבלב אינם דברים, וכוח הפה הוא שטבע בו הבורא יתברך כח מיוחד שיכול להועיל ולהזיק וכמו שכתב החינוך הנ"ל, אלא שיש להביא ראיה ממה דאמרינן בגמ' (מו"ק ט' ע"א) מסופר שם שרבי יונתן בן עסמי' ורבי יהודה בן גרים (וכבר דיברו מזה דלא הוא ממסכת שבת ל"ג שנתן בן רשב"י עיניו) למדו אצל רבי שמעון בן יוחאי, וכשנטלו ממנו רשות לנסוע ממנו, אמר רבי שמעון לבנו ר' אלעזר, בני אדם הללו אנשים גדולים המה, לך אצלם שיברכו אותך, הלך ר"א אצלם, אמרו ליה מאי בעית הכא, אמר להם דאמר לי אבא זיל גבייהו דלברכוך, אמרו ליה יהא רעוא דתזרע ולא תחצד וכו' וכו', ואח"כ כשבא לאביו סיפר שלא די שלא ברכו אותו אלא עוד צעורי צערו לו וסיפר מה שאמרו לו, שהכל היה נראה כקללות ח"ו, אמר ליה רשב"י לבנו ר"א הכל מה שאמרו לך הם ברכות, ופירש לו כל מה שהם אמרו לו, כגון מה שאמרו לו, דתזרע ולא תחצד, היינו תוליד בנים ולא ימותו, וכו' וכן על כל מה שאמרו לו, ועתה נשאלת השאלה למה זה בירכו אותו בלשון של קללות הרי אל תפתח פה, וברית כרותה.

ועיין בעיון יעקב בשם מהר"מ פאדווא"ה שעשו כן כדי שיבואו לאביו ויהיה הברכות בכפליים היינו שגם אביו רבי שמעון יחזור על הברכות. אמנם מהרש"א כתב עוד ובנוסף לזה כי אע"פ שאמרו בלשון קללה, כוונתם לטובה ולברכה, כעין שאחז"ל (בפרק חלק) טובה קללה שקלל אחיה השילוני, מברכה שבירך בלעם הרשע את ישראל, שהכל הולך אחר הכוונה, וידוע שבאמת היו צדיקים שקיללו וכוונתם היתה לברכה, וידוע מה שהאריכו בכל ענין הנ"ל דברכות באופן נעלם ונסתר, דלא ישלוט בזה עין הרע, ואין כאן מקומו להאריך. ומרגלא בפי כ"ק מרן אדמו"ר זי"ע מצאנו בשם אביו הרה"ק מרודניק זי"ע דהרה"ק מצאנו בעל הדברי חיים זי"ע היה אומר, הרבי ר' ברוכ"ל (ממעזיבוז) דרכו לקלל, ובעל הדגל מחנה אפרים דרכו היה להכות, ואני מכה ומקלל, והוא דרך מיוחד לצדיקי עולם להמשיך בדרך זו רחמים וחסדים.

אוצרות לברכה ולא לקללה, לא יפתח פה לשטן אורייתא

הרי דברים שבלב אינם דברים

והנה יש להקשות במעשה נפלא זה דנודע מה שאמרו חז"ל בקידושין (מ"ט ע"ב) דדברים שבלב אינם דברים, ואם כן צריך להבין האיך נסתמכו למה שנתכוננו לברכו בעוד שבפיו יצא לשון קללה.

אלא דכבר כתבו כמה ראשונים דדברים שבלב אינם דברים היינו דוקא כשותר למעשיו או לדיבורו אז אמרינן דדברים שבלב אינם דברים, אבל אם אינו סותר למה שאמר רק שיכול לפרשו כך וכך (כמו נדר בחרם יעו"ש בר"ן) הרי דברים שבלב הוי דברים, ולהאמור יוצא דגם כאן במעשה זה, דנתפרשו כל הלשונות על ידי אבי רשב"י בכל מה דאמר דלברכה אמרו ולא לקללה, הרי שבודאי ברכה היא.

עוד יש לומר דבתוס' שם (ד"ה דברים) בשם ר"י מחלק דיש דברים שא"צ תנאי כפול וכו' וגם יש דברים דאפי גילוי מילתא לא בעי, והיינו דהא דאמרינן דברים שבלב אינם דברים, זה דוקא כאלו דברים שבלב שאנשים לא יודעים שהוא חושב כך, אבל אם כל אחד מבין שהוא חושב כך, הוי שפיר דברים, ולכן הכותב כל נכסיו לאחרים ושמע שיש לו בן, בטל המתנה, דאנן סהדי דאילו היה יודע שיש לו בן לא היה נותן נכסיו לאחרים. ולהאמור הנה בודאי באופן שידוע מעל כל ספק דהגם שמוציא בפה לקללה, כוונתו טמירה לברכה, כהאי מעשה בגמ' שתנאים הק' אלו לברכה נתכוונו, בודאי דדברים שבלב הוי דברים.

קללת צדיק בלא כוונה לאדם מסוים

אמנם כל זה אם הכוונה היתה לברכה ולא לקללה אבל אם לא היתה הכוונה לברכה רק שהיה באופן שאינו מתכוין לאדם מסויים הנה איתא בזוה"ק (חלק א דף קע"ה) רבי יוסי אמר כתיב (משלי כ"ז ב') קללת חנם לא תבא, ואוקמוה לו בוי"ו, דאי קללת צדיקא היא, אפילו דלא אתכון בה, כיון דנפקא מפומיה נטל לה ההוא יצר הרע וקטרג בה בשעתא דסכנה, יעקב אמר (בראשית ל"א ל"ב) עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה, ואף על גב דאיהו לא הוה ידע, נטיל לה לההיא מלה ההוא שטן דאשתכח גבייהו תדיר בבני נשא, ועל דא תנינן לעולם לא יפתח בר נש פומיה לשטנא, בגין דנטיל ההיא מלה וקטרג בה לעילא ותתא, כל שכן מלה דחכם או מלה דצדיקא, ועל תרין אלין אתענשת רחל, פירוש, בקללת צדיק אפילו לא נתכוין בה, כיון שהקללה יוצאה מפיו הרי שהשטן לוקחה ומתעורר קטרוג, ולכן כשיעקב אמר ללכן מי שלקח את התרפים לא יחיה, והרי רחל נטלתן, נתעורר הקללה ונענשה רחל.

האם מותר לקלל מחלל שבת

ונתעורר השאלה באחד שיש לו שכן מחלל שבת ומצערנו מאוד בזה שאינו מתחשב בשכניו השומרי תורה ומחלל שבת בפניהם, הגם שלא להכעיס, וצריך לידע אם מותר לקלל רשע, וכן האם מחללי שבתות בזמנינו האם הגדרתם כתינוקות שנשבו.

אורייתא

פרשת בלק

אוצרות

והנה ברור וידוע דמצד הדין אסור לקלל אחד מישראל כמבואר בחו"מ (סי' כ"ז ס"א), אבל באינו עושה מעשה עמך לא מיקרי ישראל כדמוכח בב"ב דף ד' ע"א ובעוד מקומות. ועי' בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' ע"ח) דמקלל עצמו ומקלל חברו הם שני עניני איסורים, דמקלל עצמו הא איתא בשבועות (דף ל"ו) שהוא מקרא דהשמר לך ושמור נפשך, שפשטות פירושו הוא מחמת שיענש בנפשו בשביל קללתו, שאפשר שתקויים קללתו ויוזק, אבל במקלל חברו אינו מצד החשש דשמא תקויים קללתו, דודאי לא יחוש בשמים לקללתו, שהרי עושה איסור בזה, וגם הוא קללת חנם, שמפורש בקרא דאין לחוש שיתקיים, וברור שלא יבא מזה שום רעה לחברו, אלא שהאיסור הוא מצד הבזיון שמבזה לחברו בשם, וכמו איסור מגדף שודאי לא עשו דבריו כלום וחייב סקילה, שהוא על מה שמבזה השם בשם, יעו"ש בהרחבה, וראה בפלוגתת הרמב"ם והחינוך להלן.

⌘ בטעם איסור לקלל

ולכאורה היה אפשר לומר בהך שאלה האם מותר לקלל מחללי שבתות, דתליא בטעם האיסור של מקלל, דנחלקו הרמב"ם והחינוך, הרמב"ם בספר המצוות (מצוה ל"ת שיז) כתב שלא ינוע נפש המקלל אל הנקמה ולא ירגילנה לכעוס, והעיר החינוך (מצוה רל"א) על דבריו דנראה מדבריו שלא יראה הוא נזק אל המקולל בקללה, אלא שתרחיק התורה הענין מצד המקלל שלא ירגיל נפשו אל הנקמה והכעס ואל פחיתות המדות, היינו שעצם הקללה לא הוא ההיזק, אמנם דעת החינוך הוא דכל בני העולם חוששים לקללות בין ישראל בין שאר האומות, ויאמרו שקללת בני אדם גם קללת הדיוט תעשה רושם במקולל ותדביק בו המארה והצער, ומנענו ה' מהזיק בפינו לזולתנו יעו"ש.

ואפשר שבזה יהא נפק"מ בין הטעמים, מה הדין במקלל רשע, דלשיטת הרמב"ם לכאורה גם בכה"ג אסור דסוף סוף הרי מרגיל עצמו לכעוס, אבל לשיטת החינוך דהוא מצד ההיזק לרשע, הרי הלעיטהו לרשע וימות.

⌘ מקלל טריפה או היוצא ליהרג

אלא דלפי זה יוצא דלדעת הרמב"ם גם לקלל טריפה או יוצא ליהרג יהא חייב כיון דסוף סוף מקלל מידותיו, ומה לי אם זה שקיללו עומד למות או לא, דהרי אינו מצד שמזיק את המתקלל, ואילו להחינוך דהוא מצד היזק המתקלל, אפשר דבאופן זה אין איסור. אלא דהברכי יוסף בחו"מ (סי' כ"ז סעי' ט') הביא דעת הרמב"ם (פ"ה דממרים הי"ב) דמי שנגמר דינו למיתה אם קללו פטור, הואיל והוא הולך למיתה, מסוגיית סנהדרין דף פ"ה. וכתב הברכ"י ונראה דה"ה אם נגמר דינו להריגה בדיני העכו"ם, ולא בעינין דנגמר דינו בסנהדרין שהרי הטור (סי' רמ"א ביו"ד) כתב דין זה וגם מרן בש"ע שם כתב דין יוצא ליהרג באביו משמע דנוהג בזה"ז אם יוצא ליהרג בדיני עכו"ם.

אוצרות לברכה ולא לקללה, לא יפתח פה לשטן אורייתא

שיטת המנ"ח דאסור לקלל רשע

ובכל אופן היה משמע מפשטות הגמ' דבאם אינו עושה מעשה עמך מותר לקלל, אבל המנחת חינוך (מצוה ולא אות ד') כתב דהמקלל רשע עובר על איסור דרבנן, ואם קילל בשמות המיוחדים עובר גם על איסור עשה של את ה' אלוקיך תירא, בזה שהוציא שם שמים לבטלה, אלא שמקשה איך קילל אלישע הנביא את הנערים שאמרו לאלישע "עלה קרח עלה קרח", ופסוק מפורש הוא ויקללם בשם ה', ואפילו אם היו רשעים איך עבר ח"ו על איסור עשה, ובפרט למאן דאמר (בסוטה מו ע"ב) מאי ראה, שנתעברה אמם ביום הכיפורים, אבל הם לא היו רשעים, או אפילו שהיו מקטני אמנה מ"מ לא היו אפיקורסים, וזה צ"ע לדחוק ולומר דשרי לקלל המצער. ויוצא לדבריו דיש איסור על כל פנים מדרבנן לקלל מחלל שבת הגם שהוא רשע, ואמנם מצאנו דרוד המלך ע"ה קלל את דואג ושונאיו ימח שמם כמפורש בתהלים (ק"ט), ורבן גמליאל תקן ברכת המינין לקללם תעקר ותשבר ותמגר ותכניע. ואפשר דמינים ואפיקורסים שאני, אבל סתם מחללי שבתות בזמנינו לא היו בכלל אפיקורסים.

ואמנם בחזו"א (סנהדרין סימן כ' י') כתב דאם אדם עובר עבירה במזיד באופן שמותר לנדונו, מותר גם לקללו, כדאמר (במו"ק ט"ז א') ומנ"ל דנצינן ולייטין וכו', ובמגלה (ה' ב') רב חזייה לההוא גברא דהוה קאי שדי כיתנא בפוריא, וקללו, ובברכות (נ"ו א') וכ"ש רבא דבדינא קלייט, וכתב נראה דמותר לקלל בשם, כדאמר רבא שם יהא רעותא ור"ל מן שמיא, והביא הראיה מאלישע שקילל הנערים כיון שנתחייבו נידוי על שביזו נביא, והוסיף שם ונראה דקללה זו לא תזיק אלא אם לא שב ונכנע, אבל אם שב מתירין לו את הקללה כמו נידוי עצמו, וכן משמע בברכות (שם) דאמר איקום ואגלי, דאמר מר גלות מכפרת וכו', מבואר דאם מתכפר החטא מתכפר הקללה.

חילונים בזמנינו מה דינם

ובפרט אם נאמר דהחילוניים (ומרגלא בפומיה דכ"ק מרן אדמו"ר מצאנו ז"ע לומר דאסור לומר חילונים, דמי הוא זה אשר חילן אותם וכל ישראל קדושים וישראל אע"פ שחטא ישראל הוא, רק הכינוי שלהם הוא "גוייהוד", היינו יהודי שמתנהג כגוי), בזמנינו הם דין תינוקות שנישבו שהרי נעשק מהם בכח כל מה שצריך ידיעה כל שהוא בשמירת התורה והמצוות כידוע, ואפילו אם נאמר דרשע מותר לקללו, אבל מי שאינו שומר תורה ומצוות בהגדרת תינוק שנשבה בודאי אסור לכו"ע לקללו.

קללה ימח שמו

והרבה דנו האם מותר לומר על מחללי שבתות ושאר פורקי עול קללת "ימח שמו", ומטו משמיה דהרה"ק מבעלזא ז"ע וכן מובא בשם האבני נזר שאסור לומר על ישראל ימח שמו, שהרי גם אם המת היה מומר אשתו חייבת בחליצה שאמרה תורה ולא ימחה שמו, הרי שגם על מומר אסור לומר ימח שמו.

אורייתא

פרשת בלק

אוצרות

ובשו"ת משנה הלכות העיר הרב השואל די' להבין מאי שנא מלומר "שם רשעים ירקב" דמבואר במדרש המזכיר רשע ואינו מקללו עובר בעשה, וכתב דהנה בגמ' יומא ל"ח אמרו על הראשונים זכר צדיק לברכה, ועל בן קמצר וחבריו נאמר ושר"י, מאי ושם רשעים ירקב אמר ר' אלעזר רקביבות תעלה בשמותן דלא מסקינן בשמייהו, ופרש"י רקביבות חלודה דהוי ככלי ברזל שאין משתמשין בו שלא יקרא אדם לבנו שם אדם רשע, הנה ביאר לן התנא הגדול ר' אלעזר החילוק בין ימ"ש לשר"י, דשר"י ירקב אין הכוונה על הרשע, אלא פירושו דישתכח שם הרשע ולא יקרא אדם לבנו שם אדם רשע אבל במה שאומר ימח שמו הרי הכוונה לקללה ולמחיקת זכרו של האדם, וזה לא ניחא ליה אדרבה כתיב בתורה ולא ימחה שמו, וע"ד שאמרו ולא ידח ממנו נדח ובעמלק הוא דכתיב ימח שמו וזכרו תמחה זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח היינו שלא ימצא השם הזה עוד, אבל שר"י הוא רק שלא יקראו בשמו אבל השם בעצמו אינו נפסד אלא הוה כמו שפרש"י רקביבות חלודה היינו שעולה על השם חלודה ככלי ברזל שאין משתמשין בו אבל מ"מ הכלי ברזל אף שאין משתמשין בה מ"מ לא נפסד אלא ישנו בעולם אפילו מוחלד.

☞ האיך קילל אלישע את הנערים

והנה בגוף הערת המנ"ח באלישע האיך קילל את הנערים כבר כתב המהרש"א (סוטה מו ע"א) ויראם ויקללם שלא קיללם בפה אלא בראיה לבד, דכל מקום שנתנו חכמים עיניהם היינו או מיתה או עוני, ובחזון איש (הלכות סנהדרין סימן כ' אות י') כתב שאלישע שקלל את הנערים בשם ה' זהו משום שהנערים התחייבו נדוי על בזותם הנביא, ושאדם שעובר עבירה שחייב עליה נדוי מותר לקללו אף בשם.

ויתכן גם דשאני באלישע שציערוהו הנערים, והיכא דזה שאינו עושה מעשה עמך וגם מצערו מותר לקללו, ולכאורה משמע כן גם בברכות (דף י') במעשה דההבריונים ציערוהו לרבי מאיר והתפלל עליהם שימותו, ולכאורה לשיטת המנ"ח האיך מותר, אלא דציערוהו שאני. אבל באמת דאין ראייה מזה, דשם לא היה קללה רק שהתפלל עליהם שימותו, וזה אין בו משום איסור קללה.

☞ מי שפרע לחזור ממקח

ואם נאמר דהיכא דמצערו זה שאינו עושה מעשה עמך מותר לקלל, יובן הך דאיתא בגמ' (ב"מ מ"ד) מי שנתן את המעות ולא משך הימנו פירות, עדיין יכול לחזור בו, אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו, לשיטת אב"י רק אודועי מודיעינן ליה דכתיב נשיא בעמך לא תאור, ולרבא מקללין אותו, דכתיב בעמך בעושה מעשה עמך, ופרש"י שם דהאי לאו עושה מעשה עמך הוא, ולכאורה למה תיקנו קללה לזה, הרי כאמור דגם באינו עושה מעשה עמך יש בו איסור דרבנן, ואם נאמר דהיכא דמצערו בענין שהוא אינו עושה מעשה עמך מותר לקללו ניחא, כיון שכאן מצער את המוכר, ולכן גם אם לא המוכר מקללו, אבל חז"ל ראו צורך לתקן את המי שפרע.

אוצרות לברכה ולא לקללה, לא יפתח פה לשטן אורייתא

למה יאמר כנגע נראה לי בבית ולא נגע

מהך כללא דלא יפתח אדם פה לשטן כתב בתוספות יום טוב במסכת נגעים (פרק י"ב משנה ה') דזה הטעם שאמרה המשנה דאפילו תלמיד חכם ויודע שהוא נגע ודאי, לא יחזור ויאמר נגע נראה לי בבית אלא יאמר "כנגע" נראה לי, כתב דלהכי הקפידה התורה מלומר נגע כדי לא לפתוח פיו לשטן לו, והרי אפשר שיחזור ויכהה טרם יבא הכהן, ויש שם עוד טעמים אמנם התו"ט כתב דלכל הטעמים נראה לי דבכל הנגעים הדין כך שלא יאמר נגע עד שיטמאנו הכהן.

למה כותבין בכתובה לחודש ולא לירח

והנה מצינו שחז"ל סידרו הלשון שגם לא יכתבו דבר המרמז על שום רע, בשו"ע אה"ע (סימן ק"כ) איתא שאם כותבים גט יש לכתוב בתאריך יום פלוני ל"ירח" פלוני, וכתב הבית שמואל שם דשאני בכתובה שכותבים ל"חודש" פלוני, ובגט כותבים לירח פלוני, דהוא על שם הכתוב (דברים ל"ג י"ד) וממגד גרש ירחים, ירח מרמז על גירושין, לכן יש לכתוב בגט לירח פלוני, ובלבוש (אבן העזר סימן ס"ו סעיף ב') כתב הטעם שבשטר כתובה כותבין לחודש ולא לירח, כמו שכותבין בגט, דלא ליפתח פיו לשטן, דגבי ירח כתוב גירושין דכתיב גרש ירחים, ומזה דכל הענין אמור גם בכתיבה ולא רק בדיבור.

הנוסח של צוואת שכיב מרע

ועי' בחי' הרש"ש ז"ל ברכות שם שתמה על נוסח שכיב מרע (שמוכא ביו"ד סי' של"ח בשם הרמב"ן) ואם אמות תהא מיתתי כפרה, הרי אמרנו עתה דלא יפתח פה לשטן, וכ' ואולי דנטה למות שאני, אבל קשה מנ"ל לחלק הלא אמרינן (ברכות י"א) אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, ועל כל פנים כנראה דס"ל דגם בכתיבה איכא האי כללא דלא יפתח וכו', ואלא דאפשר שכתובה כדיבור דמי דכידוע מה שהאריכו בזה הפוסקים בנוגע לברכות התורה האם צריך לברך כשכותב דברי תורה, אי הוי כדיבור או לא, ואי הרהור כדיבור, ואין כאן מקומו (וכבר הארכנו במקו"א).

להדגים על עצמו דבר רע

ועתה נפן עצמינו לראות האם כל הקפידא דחז"ל דאל יפתח פה לשטן הוא דוקא בדברים, וכלשון חז"ל במקום אחר ברית כרותה לשפתיים, אבל בעשיית מעשה כל דהוא המרמזת על רע לא מצינו קפידא, או דילמא גם בזה נאסר. בגמ' דגיטין (נ"ז ע"ב) איתא על הפסוק כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה, ר"ש בן לקיש אמר אלו ת"ח שמראין הלכות שחיטה בעצמן, דאמר רבא כל מילי ליחזי אינש בנפשיה בר משחיטה, ופירש"י ז"ל בר משחיטה שמא יתחבנו בגרונו, פירוש שלא ידגים את העברת הסכין על צאורו כשרוצה להראות האיך שוחטין.

ומצינו בזה שני הבנות, דלשיטת רש"י מה שאסור להדגים האיך שוחטין על צאורו, דשמא בשוגג יתחבנו באמת ויסתכן, אבל המהרש"א כתב לבאר דמרעי מזליה כענין אל

אורייתא

פרשת בלק

אוצרות

יפתח אדם פיו לשטן, ואם הדיבור מביא לידי כך מכל שכן המעשה. ודוגמא להכי גבי צרעת דאמר שם בגמ' שג"כ לא יראה על עצמו, דאמר רבא כל מילי ליחזי אינש בנפשיה בר משחיטה, ודבר אחר ופירש"י דהוא צרעת ומראות נגעים מפני שמסוכן לקפוץ עליו, והנפק"מ בין רש"י למהרש"א כתבו אחרונים (עי' בדר"ת יו"ד סי' כ' סק"א) היכא דמראה על צאוורו בלי סכין, דלרש"י מותר דהרי לא יבוא לידי סכנה, ולמהרש"א אסור דהרי פותח פה לשטן.

☞ עטיפה כעטיפת אבל

וכן עוד בנוגע לעשיית מעשה המורה דבר רע מצאנו בשו"ת הרדב"ז (תשובה תנ"ב ותקע"א) שם נשאל אם מותר בשבת עיטוף טלית כעטיפת אבל, והקשה עליו הלק"ט (תשובה ס"ג ס"ד) שמשמע שכל מה שאסור עיטוף כאבל משום דבשבת אין אבילות, ומשמע דביום חול מותר לו לעטוף כן, וקשה וכו' ואם ברית כרותה לשפתים אפשר גם לעושה מעשה, והיינו שגם בעשיית מעשה איכא להך דברית כרותה לשפתים.

☞ קניית קבר בעודו בחיים

ולפי המבואר דעשיית מעשה המעורר רמז לדבר רע אסור, הרי לכאורה גם יהא אסור לקנות קבר בעודו בחיים, ומפורסם בפי העולם דאדרבה הוא מסוגל לאריכות ימים. אכן בשו"ת שאגת אריה (החדשות סי' י"ז) דמרגלא בפומייהו דאינשי כשרוצים לעשות בית הקברות חדש, שאין עושין הקנין לחלוטין ואין עושין גמר קנין עד שיהא שם בר מינן מוכן לקבור שם, וכתב השאג"א באמת מימי לא ראיתי בשום ספר דבר מזה, ומסיים, אע"פ כן מנהג ישראל תורה היא, ואולי עושין כן מפני האמור אל יפתח פה לשטן ח"ו, וסימנא מילתא היא.

ועי' מה שכתב החתם סופר (פרשת חיי שרה על הפסוק נשיא אלוקים אתה בתוכינו), ואולי משום כן אמר אברהם מערת המכפלה אשר בקצה שדהו, ולא בקש גם את השדה, שהרי באמת עפרון נתן לו גם השדה, וכמ"ש הרמב"ן כי התאוה מתחלה לכל השדה, כי הניח לעפרון השדה שיעשה ממנו אחוזת קבר לעצמו סמוך למערה, ועפרון לא רצה בזה, אפשר כי חשש לסכנה להכין לו מקום שם קבר בחייו, שהרי אע"ה לא בקש זה כל זמן שלא מת לו מת ולא בחיי בני ביתו, ע"כ. ואמנם ראה להלן מהריב"ש.

☞ אם מותר לעשות ביטוח חיים משום ברית כרותה

כאמור דלא רק בדיבור אלא גם עשיית מעשה המרמזת על רע אסור, והנה נהוג כיום לעשות ביטוח חיים דהוא התחייבות לתשלומים חודשיים לחברת הביטוח, שח"ו בבוא העת אם ימות באופן רגיל הרי שהסכום יהא כך וכך, ואם ח"ו באופן אחר הרי שהסכום כך וכך, ומפרטים אופני המיתה כמעט כד' מיתות ב"ד, ונשאלת השאלה האם אין כאן משום פותח פה לשטן.

אוצרות לברכה ולא לקללה, לא יפתח פה לשטן אורייתא

האם יש בזה חסרון באמונה

והנה האחרונים דיברו בענין עשיית הביטוח האם הוי חסרון באמונה, וראה מה שכתב בשו"ת פרי השדה (חלק ב' סימן מ"ד) התיר לעשות ביטוח חיים, והביא ראיה דבאופן כזה אין כאן משום חסרון באמונה, דהנה בקידושין (מ"א ע"א) איתא שאסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה, וכתבו התוס' שם, ועכשיו שאנו נוהגים לקדש בנותינו אפילו קטנות, היינו משום שבכל יום ויום הגלות מתגבר עלינו, ואם יש סיפק בידי אדם עכשיו לתת לבתו נדוניה, שמא לאחר זמן לא יהיה סיפק בידו ותשב בתו עגונה לעולם, משמע מדברי התוס' שבכך שדואג עתה לעתידו הכלכלי או לעתידן הכלכלי של בנותיו אין בזה משום חוסר בטחון ואמונה בהשי"ת, ואם כן גם כשעושה ביטוח חיים לתשלומים אחרי מותו, אין בכך משום חסרון באמונה.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן קי"א) כתב בסגנון שונה למה אין בזה שום חסרון בביטחון בהשי"ת, דהוא ככל עניני מסחר שהאדם לא רק שרשאי אלא גם מחוייב לעשות מסחר ועבודה לפרנסתו, ואסור לו לומר שאף אם לא יעשה כלום יזמין לו השי"ת פרנסתו באיזה אופן, דמנא לו שיש לו זכות כזה, לבד מהאיסור לסמוך על הנס, וכו'. וא"כ ודאי שאסור לסמוך שישלח לו השי"ת פרנסתו בלא שום עבודה או מסחר, אף שהוא צריך לידע שכל מה שמרוויח מעבודתו ומסחרו הוא רק מהשי"ת כפי מה שנקצב לו מראש השנה, אבל מ"מ כן נגזר מהשי"ת שרק ע"י איזה מעשה עבודה ומסחר ישלח לו השי"ת פרנסתו וכו', וא"כ גם הביטוח הוא ככל עניני מסחר וכדומה שעושים לפרנסת עצמו ופרנסת בניו, יעו"ש.

אם יש בזה דין ירושה

ואנו לא נכנס לדיון בענין זה דאמונה וכן לא במה שהאריכו האחרונים האם התשלומים של חברת הביטוח ליורשים הוא מדין ירושה או לא, דאם הוא מדין ירושה הרי שהבכור לוקח פי שנים והבת אינה יורשת, אבל אם הוא תשלומים ולא ירושה, הרי שמתחלקים בו בשוה, וכל זה נכנס גם לדיון בכופר שאמרה תורה כשהרג שורו האם יש בו דין ירושה, ונקודת השאלה האם הנהרג זכה בו והורישו או שהזכות עוברת תיכף ליורשים, ועי' מה שהאריך הגאאמו"ר שליט"א בספרו המאיר דברי אליהו עמ"ס ב"ק בתחילתו, והדיון שלנו הוא אך בקשר האם הוי כפותח פה לשטן בזה, לפי מה שכתב המהרש"א בהך דגיטין בסכין על צאוורו דהוא משום לא יפתח פה לשטן, והיינו שבמעשה נאסר גם, אם כן לכאורה אסור, ויהא תלוי בהך דקניית קבר מחיים.

אי יש בזה משום מקדים פורענותא

שו"ר דבשו"ת לחם שלמה (ח"ב יו"ד סימן ס"ז) קישר בין שני הענינים דעשיית ביטוח לקניית קבר מחיים, אמנם הוא עמד על מה שחז"ל אמרו לא מקדים אינש פורענותא לנפשא, ועל זה כתב, דהא דקי"ל לא מקדים אינש פורענותא לנפשיה, זה דוקא היכא דאין לו תועלת מזה, אבל היכא דיש לו בזה הדבר תועלת טובה, כי יקבלו יורשיו אשתו ויו"ח דמי הביטוח

אורייתא

פרשת בלק

אוצרות

לפרנסה או להשיא יתומיו וכדומה, איז זה מקדים פורענותא כלל, ומביא ראי' מהריב"ש (תשו' קי"ד) דמותר לאדם בריא להכין לעצמו קבר ותכריכים לכבודו, ואין שום חשש בזה, דלא אמרינן לא מקדים אינש וכו' אלא בגיטין, כי שם אין לו שום תועלת מזה, דהא לא ניחא ליה לגרשה כלל ומה תועלת לו בגט זה וכו' עי"ש. ואפשר דגם בענין הזה דפתיחת פה לשטן מכיון דכוונתו לתועלת, והרי אינו מתכוין כלל לעצם המיתה, ליכא בזה ענין דפותח פה לשטן, ומסיים שם כי גם דודו הגה"צ רבי נפתלי עשה בעצמו ביטוח חיים, ואין בזה שום נדנדוד עבירה. ועדיין צ"ע לדברי מהרש"א דהרי גם שם מתכוין לתועלת להסביר לתלמידים האין שוחטין ובודאי אין מתכוין לשום רע ומ"מ אסור.

ואמנם אסיים במה שידוע מהרה"ק משינווא זי"ע דאמר דלעשות ביטוח חיים הוא סגולה לאריכות ימים. ושמא יש לומר דכל הענין דפותח פה ליכא בזה, כיון שהחוקים והכללים בביטוח חיים, הם כלליים מה שעשו קריטריון לכולם, והרי אינו נוגע איליו, רק שהוא צריך לחתום על הטופס המצוי והרגיל, בכהאי גוונא לא הוי משום פותח פה לשטן.

קילל והזיק אם חייב בתשלומין

והנה כאמור דלשיטת הרמב"ם הרי לא חל היזק במקולל, ולשיטת החינוך חל היזק, ויש לברר באם קילל חבירו ואכן ניזוק, האם חייב המקלל לשלם לו תשלומי נזק, או שכיון שאינו באופנים שחייבה תורה בהיזק בגופו או בממונו, כשורו אשו וכדומה לא חייבה תורה בתשלומין, ואפילו אם נאמר דהוי מזיק, האם הוי רק כגרמא דפטור בידי אדם וחייב בידי שמים, ומה גם דהרי הוי ספיקא דממונא, דמי ימר דהלא ניזוק משום קללתו, האם יושבי שמים הננו לדעת כל רז, ולכאורה לשיטת הרמב"ם בודאי שלא ניזוק מחמת הקללה, וכן על פי המבואר בתחילת דברינו מהאור החיים הק' דיחול הקללה כשבאמת יתחייב רק עתה נתלבש עליו.

ויהא תלוי במה שכבר דיברנו (עי' אוצרות אורייתא ח"א פרשת בלק) מה דינן של המזיק על ידי עין הרע, האם צריך לשלם, וכגון שהביט בשדה חבירו, ואחר כך נולד נזק לשדה, באופן שאינו נראה טבעי, רק פתאומי, והניזק טוען שהוא חש ברור ששלטה בו עינא בישא של זה האיש, וראה מה שכתב הערוך השולחן (חו"מ סי' קנ"ד בסעיף א') שחייב בדיני שמים, ובקה"י ב"ק (סי' מ"ה) דן במזיק ע"י סגולה, אי יש לחייבו כעושה מעשה, וכגון הזורק צפרנים והאשה עוברה עברה עליהן והפילה אי חייב הזורקן לשלם דמי ולדות, והביא מחלוקת בזה, וכן במזיק ע"י עין הרע, דאף שכתבו חז"ל דאסור לאדם שיעמוד על שדה חבירו בשעה שעומדת בקמותיה, ולא אמרו שאם עמד והזיק חייב, היינו משום דלא ברי הזיקא, וגם א"א להוכיח בבירור שע"י הבטה שלו הזיק. ומחלק שם הקה"י בין הורג את חבירו ע"י שם או כישוף שכתב הלק"ט (ח"ב סי' צ"ה) דחייב משום רציחה, כיון דבדיבורו איתעביד מעשה, לבין כל הני שאמרו חז"ל נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות, או בכ"מ שאמרו לייט עלה וכיו"ב, דבאופן האחרון היינו הוא שהב"ד של מעלה גומרין הדבר ע"י המקלל או המקפיד, משא"כ בהורג בשם או בכישוף, מתייחסת הריגה לעושה בכישוף או ההשבעה.

אוצרות לברכה ולא לקללה, לא יפתח פה לשטן אורייתא

[ומאותו ענין בדרך בדיחותא מביאים מהגה"ק מקאמינקא זצ"ל שאמר בדרך צחות שפעם אחת ישבו ג' אנשים שונים אחד חסיד והשני למדן מתנגד, והשלישי תמים וירא מיוצאי אשכנז, ולמדו מאמר חז"ל בסוכה כ"ח דבשעה שישב התנא יונתן בן עוזיאל ועסק בתורה כל עוף הפורח מעליו היה נשרף, החסיד נבהל ונשתומם ממדריגת יונתן בן עוזיאל עד כדי כך שכל עוף הפורח עליו בעת לימודו מיד נשרף, האשכנזי בראותו זאת העיר בתמימות וכי אין זה צער בעלי חיים, והלמדן עורר שאלה האם חייב יונתן בן עוזיאל לשלם דמי העוף או לא].

לברכה ולא לקללה

ונסיים בטוב ובברכה, איתא בילקוט שמעוני (שיר השירים ב') דומה דודי לצבי, אמר רבי יצחק מה הצבי הזה מדלג ומקפץ מאילן לאילן ומסוכה לסוכה ומגדר לגדר, כך הקב"ה מדלג מבית כנסת זה לבית כנסת זה מבית מדרש זה לבית מדרש זה, בשביל לברך את ישראל.

